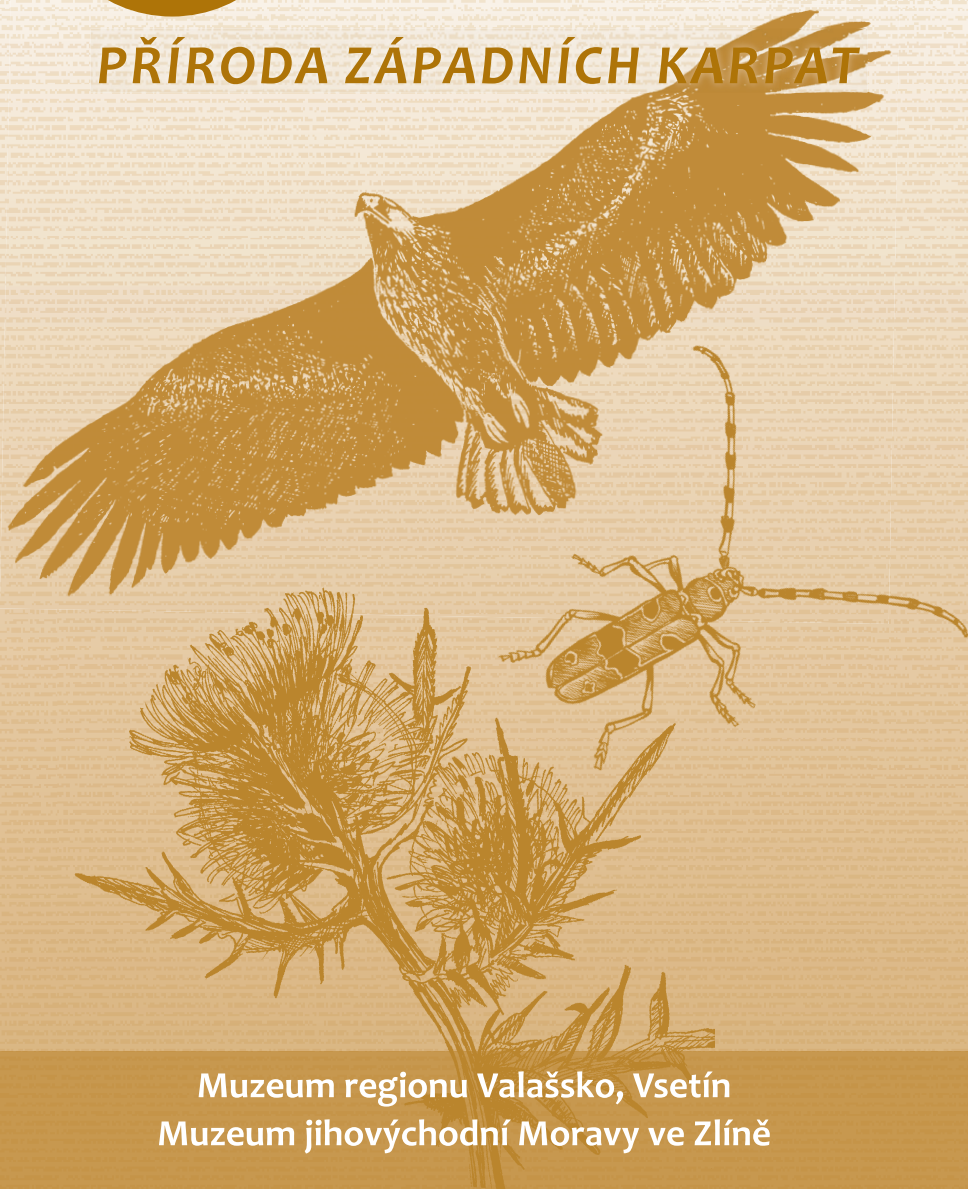

Acta Carpathica Occidentalis

PŘÍRODA ZÁPADNÍCH KARPAT

Muzeum regionu Valašsko, Vsetín
Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně

Spoločne za moravskými populáciami divozela úhl'adného

Spomienka na doc. RNDr. Vítěka Grulichu, CSc. (1956–2022)

Začiatkom roku 2022 zomrel moravský botanik, učiteľ, ochranár, cestovateľ a popularizátor botaniky. Česká a slovenská botanika tak stratili „jedného z nejakých floristů, znalce nejen stře-doevropské květeny, ale i květeny mnoha jiných zemí světa“ (CHYTRÝ & ROTREKLOVÁ 2022). Odišiel dlhoročný predseda floristickej sekcie (1992–2022) a čestný člen (2019) Českej botanickej spoločnosti (ČBS) (Obr. 1).

Moja spomienka na doc. V. Grulichu je spojená s výskumom divozela úhl'adného (*Verbascum speciosum* Schrad.), zriedkavej monokarpickej byliny československej kveteny (ELIÁŠ 1981, 1990). V septembri 1985 mi neočakávane napísal list (Obr. 2), v ktorom ma informoval, že „v souvislosti s novým nálezem druhu *Verbascum speciosum* připravuji drobnou studii tohoto druhu v ČSR“ a súčasne sa ma pýtal, či som svoju prácu o tomto druhu „dle neprosloveného referátu na konferenci ČSBS“ (išlo o prednášku na konferencii ČSBS 1983 „Chorologické problémy československé květeny“ v Prahe; HOLUB et al. 1985) publikoval a kde (mal záujem o separát). V tom čase pracoval ako botanik v Regionálnom múzeu v Mikulove. Týmto listom sa začala naša viacročná spolupráca pri výskume moravských populácií *V. speciosum*. Svedčí o tom rozsiahla korešpondencia (viac ako 10 listov, telegram a niekoľko telefonátov) a dosiahnuté výsledky (ELIÁŠ 1987, 1988a, b). Spolupráca vyvrcholila textom v Červenej knihe vzácných a ohrozených druhov SR a ČR (HOLUB & ELIÁŠ in ČEŘOVSKÝ et al. 1999: 396).

V. speciosum bol na území Českej republiky považovaný za pravdepodobne vymiznutý druh. HOLUB et al. (1979) ho zaradili medzi nezvestné taxóny – skupina A.3 (nejasné prípady nezvestných či vyhynutých rastlín). Pritom na lokalite Nový Hrádek boli zistené viaceré medzidruhové krížence (DOMIN 1935). Preto ma táto „klasická“ lokalita divozela úhl'adného zaujímala. Môj zámer

Obr. 1: Docent Vít Grulich v teréne. Foto: P. Mered'a jun.

Fig. 1: Assoc. Prof. Vít Grulich in a field. Photo: P. Mered'a jun.

navštíviť súčasné moravské lokality divozela dr. Grulich akceptoval. a súhlasil s tým, že ma bude na tieto lokality sprevádzať.

Príležitosťou bola konferencia „Ekológia biologických invázií – údaje z ČSSR“, ktorú organizoval ČSNK SCOPE (= Vedecký výbor pre problémy životného prostredia), v dňoch 8.–9. októbra 1985 v Českých Budějoviach. Dr. Grulich ma upozornil, že lokalita Nový Hrádek je v pohraničnom pásme a na vstup je potrebné povolenie, ktoré zrejme nemám. Prekvapilo ma to, pretože hranicu s Rakúskom tvorí rieka Dyje. Ale novú lokalitu môžeme navštíviť celkom ľahko autom alebo verejnou dopravou. Návštevu sme začali

na Správe CHKO Podyjí v Znojme (bola vyhlásená v roku 1978 a väčšia časť územia CHKO bola súčasťou hraničného pásma a tak turistickej verejnosti neprístupná) v nádeji, že nám pomôžu s dopravou. Exkurziu na lokalitu pri obci Horní Dunajovice (SV od Znojma) sme absolvovali autobusom a peši cez vresoviská, čo pre dr. Grulicha (rovnako tak pre mňa) bol bežný spôsob dopravy do terénu („jezdit vlaky a místními autobusy“, CHYTRÝ & ROTREKLOVÁ 2022). Išlo o malý opustený kameňolom, ktorého „dno“ (nádvorie) bolo zarastené trávami a krovinami. Na ploche 8 × 6 m rástli jedince v štyroch skupinách (merali sme vzdialenosť medzi jedincami). Zmerali sme (na každej rastline 8–10 znakov, cf. ELIÁŠ 1984) všetkých 14 jedincov, ktoré kvitli v roku 1985, a 48 ružíc. Zbral som semená na stanovenie hmotnosti a klíčivosti (ELIÁŠ 1988a, b).

Môj záujem navštíviť lokalitu Nový Hrádek pretrvával. Dr. Grulich ma podrobnejšie informoval (v liste dňa 20. XII. 1985) o tom ako vybaviť priepustky. Doložka nestačí „jen před DZ (drátěný zátaras)“, územia sú za zátarasom. Bolo zrejmé, že ak sa chcem dostať na lokalitu, musím získať obidve povolenia. V priebehu 1. polroka 1986 sa podarilo vybaviť priepustku i doložku za „drôtený zátaras“. Prvá návšteva lokality Nový Hrádek sa uskutočnila 16. septembra 1986. Cestoval som diaľkovým autobusom Bratislava – České Budějovice, dr. Grulich podľa plánu pristúpil v Břeclavi, cestou do Znojma sme sa mohli porozprávať. Lokalitu navštívil niekoľkokrát a poznal miestne pomery. Hraničné pásmo bolo prísne strážené. Sprevádzali nás dvaja ozbrojení príslušníci pohraničnej stráže s vysielacami. Na mieste s vysokou pozorovateľňou (strážna veža) sme prekročili „drôtený zátaras“, ktorý tvorili dva vysoké ploty z ostnatých drôtov a rozoraný široký kontrolný pás medzi nimi. Naše stopy zahladili a obidve brány uzamkli. Išli sme dlho lesnou cestou, čoskoro som pochopil, že zátarasy nie sú priamo na hranici s Rakúskom (rieka Dyje), ale vo väčšej vzdialenosti od nej. To preto, aby aj v prípade ich prekonania stihli pohraničníci „narušiteľa“ chytiť skôr, než sa dostal za skutočnú hranicu. Obhliadka územia ukázala, že ide o plošne rozsiahlu lokalitu *V. speciosum* na južných svahoch nad hraničnou riekou Dyje a na opustených plochách v blízkos-

Obr. 2. List V. Grulicha, ktorým ma požiadal o informácie o výskyte *Verbascum speciosum* na Morave.

Fig. 2. Letter of V. Grulich by which he asked me for data on occurrence of *Verbascum speciosum* in Moravia.

Obr. 3: Docent Vít Grulich počas floristického kurzu SBS a ČBS v Bardejove v roku 2018. Foto: P. Mereaďa jun.

Fig. 3: Assoc. Prof. Vít Grulich during floristic course of Slovak Botanical Society (SBS) and Czech Botanical Society (CBS) in Bardejov in 2018. Photo: P. Mereaďa jun.

ti. Rozlíšili sme tri „mikropopulácie“: (i) v xerothermnej vegetácii na skalnatých terasách a strmých svahoch pod nimi, (ii) v mezofytných trávnatých porastoch okolo letohrádku pod Novým Hrádkom, blízko Dyje, a (iii) na vlastných terasách Nového Hrádku, zručanine (málo) a svahoch južne pod Novým Hrádkom, nad riekou Dyje. Na terasách bolo veľa ružíc, ale málo plodných jedincov. Plodné jedince boli vysoké a mali väčšie súkvetia (ELIÁŠ 1988a). Jedince na prvej lokalite boli značne poškodené (oblámané konáre súkvetí). Celkovo som napočítal 371 plodných rastlín a 144 ružíc. Už nebol čas na meranie rastlín (zmeral som len 5 rastlín). Bude potrebná ďalšia návšteva a zmerať aspoň 50 rastlín! Dr. Grulich navrhol navštíviť lokalitu ešte v bežiacom roku. Súhlasil som, zmeranie 50 rastlín som odhadol na dve až tri hodiny. A súčasne som navrhol vypracovanie spoločného príspevku do časopisu *Preslia*, s využitím získaného materiálu (predbežný názov „*Verbascum speciosum* Schrad. na Morave“). Druhá návšteva lokality sa uskutočnila 23. októbra 1986 miestnym autobusom a peši. Tentoraz nás nechali dlhšie čakať pred zátarasami, kým prišla ozbrojená hliadka so psom. Našli sme ďalšie divozely vo svetlinách a pri Horeckom mlyne. Dopredu som pripravil tabuľky pre 100 rastlín, zmerali sme presne 50 rastlín. Merania nás obidvoch „vyčerpali“. Priemerná výška rastlín bola 197,6 cm (rozsah 137–241 cm). V xerothermnom poraste na svahu pod skalou sme urobili fytoecologický zápis. Nazbieral som semená pre ďalšie pokusy.

Pripomeniem, že výskum populácií *V. speciosum* nebol súčasťou výskumnej úlohy, ktorú som riešil na ústave SAV v Bratislave (išlo o ekofyziologický výskum rastlín na výskumných plochách medzinárodných programov I.B.P. v Bábe a MaB v Malých Karpatoch). Terénny a experimentálny výskum populácií *V. speciosum* som mohol uskutočniť iba ako individuálny socialistický záväzok v rámci socialistickej súťaže na ústave v rokoch 1983–1987: „pokračovať v biologickom výskume

Obr. 4: Docent Vít Grulich pri určovaní rastlín počas floristického kurzu SBS a ČBS v Zlatých Moravciach v roku 2012. Foto: P. Mered'a jun.

Fig. 4: Assoc. Prof. Vít Grulich at determination of plant species during floristic course of SBS and CBS in Zlaté Moravce in 2012. Photo: P. Mered'a jun.

ohrozeného druhu čs. kveteny na významných lokalitách na Slovensku a na Morave ako aj na pokusnom poličku v Bratislave“.

V roku 1986 V. Grulich publikoval článok o kvetene CHKO Podyjí (GRULICH 1986). Pracoval na publikácii o juhomoravských halofytoch (GRULICH 1987) a v ospravedlňujúcom liste (dňa 12. I. 1987) ma informoval, že začal koncipovať text k osnove článku, ktorú som skôr navrhol „... budu se snažit co nejrychleji nabrat tempo a pokročit na společné práci...“. Nasledujúce pokusy o návštevu lokality Nový Hrádek v roku 1987 boli neúspešné. Zrušili nám pripravené termíny a tak sme sa ďalších pokusov vzdali.

Dr. Grulich mi oznámil nové moravské lokality *V. speciosum* v Brne (na základe informácie dr. Pospíšila, ktorý druh sleduje „několik let zplanělý na 2 místech v Brně“). Lokality som potom v nasledujúcich rokoch navštívil niekoľkokrát, naposledy v roku 2016. Monitoroval som miestnu populáciu na vrchole Kraví hory. V dôsledku činnosti človeka sa počet jedincov zmenšil, ružice rastú len na nekosených častiach (ELIÁŠ in DUDÁŠ 2020).

V tom období pokračovala príprava rukopisu pre Červenú knihu. Dr. V. Grulich sa zúčastnil porady slovenského kolektívu Červenej knihy ČSSR, III. diel – Vyššie rastliny, v Bratislave (uskutočnila sa 24. marca 1988). V osobnom rozhovore ma požiadal, aby som dr. J. Holubovi ponúkol spoluprácu na príprave textu pre *V. speciosum*. V zozname druhov vybraných pre Červenú knihu bol tento druh vedený pod značkou „H“ (= Holub). Dr. Holub moju ponuku prijal (list datovaný dňa 21. III. 1988 ako ponuka „zúčastnit spolupráce na mém zpracování některých druhů pro toto dílo“). Pripravil som nultú verziu textu (+ literatúra a mapka rozšírenia) podľa schválenej osnovy, ako ma o to požiadal, a 15. IX. 1988 som mu ju poslal. V liste zo dňa 28. VII. 1988 mi dr. Grulich oznámil nález dvoch lokalít *V. speciosum* na južnom Slovensku (Dvory nad Žitavou a Chotín) s tým, že tieto údaje

„Snad je využijete do Červené knihy“. Napísal: „Sám jsem Holubovu nabídku na spolupráci na tomto taxonu nepřijal a odkázal jej na Vás“. Konečne dňa 27. IV. 1992 mi Dr. Holub poslal doplnený text (označil ho ako „první verzi rukopisu zpracování druhu *Verbascum speciosum* pro Červenou knihu“), v ktorom uviedol V. Grulicha ako spolupracovníka, nie však ako spoluautora. Text som pripomienkoval a upravený vyšiel v Červenej knihe v roku 1999, vrátane mapky rozšírenia na území bývalého Československa (HOLUB & ELIÁŠ in ČEŘOVSKÝ et al. 1999: 396). Dr. J. Holub sa vydania knihy nedožil, zomrel v roku 1999, skôr ako kniha vyšla. Žijúci autori ju venovali pamiatke „jedného z najväčších znalcov stredoeurópskej flóry a taxonóma svetového mena“ (ČEŘOVSKÝ et al. 1999). V liste dr. Grulichovi som k diskutovaným lokalitám napísal: „Obidve nové lokality by nasvedčovali, resp. potvrdzovali názor o súčasnom antropochórnom rozširovaní *V. speciosum* na južnom Slovensku“ (ELIÁŠ 1988a).

Dr. Grulich prešiel v roku 1991 do Brna, na Katedru botaniky (neskoršie Ústav botaniky a zoológie) Prírodovedeckej fakulty Masarykovej univerzity, kde ako vysokoškolský učiteľ pracoval až do konca života. V roku 1997 obhájil dizertačnú prácu (GRULICH 1997), v roku 2002 sa habilitoval. Dlhodobo spolupracoval na knižnej monografii Kvetena Českej republiky (HEJNÝ & SLAVÍK 1992, SLAVÍK 1997, 2000, SLAVÍK & ŠTĚPÁNKOVÁ 2004, ŠTĚPÁNKOVÁ et al. 2010, CHRTEK et al. in print), podieľal sa na príprave druhého vydania Katalógu biotopov ČR (CHYTRÝ et al. 2010) a Červeného zoznamu biotopov ČR (CHYTRÝ et al. 2020). Ostrice Českej republiky, terénny obrazový sprievodca, pripravil spolu s R. Řepkom (ŘEPKA & GRULICH 2014). Podieľal sa na príprave Červenej knihy ohrozených a vzácných druhov rastlín a živočíchov SR a ČR (piaty diel – Vyššie rastliny; ČEŘOVSKÝ et al. 1999). Pripravil dve posledné verzie českého červeného zoznamu ohrozených cievnatých rastlín ČR (GRULICH 2012, 2017).

Pri príprave monotematického čísla časopisu Životné prostredie o ohrozených druhoch som sa ho snažil presvedčiť, aby novú verziu červeného zoznamu ČR pripravil podľa medzinárodných kritérií a kategórií IUCN (GRULICH 2011). Dovtedy totiž české zoznamy ohrozených druhov uplatňovali tradične odlišný, národný prístup (cf. HOLUB et al. 1979), avšak neporovnateľný s inými zoznamami v Európe a inde vo svete.

S doc. Grulichom sú nerozlučne spojené floristické kurzy ČSBS, ČBS a SBS (GRULICH 2012), ktoré sa konali v bývalom Československu od roku 1957, od roku 1991 aj na Slovensku. Osobne sa zúčastňoval na ich organizovaní a najmä na ich vedení, od roku 1992 už ako predseda Floristickej sekcie ČBS. „Za posledných 40 let nevynechal skoro žádný z těchto kurzů, které patří k nejúspěšnějším akcím ČBS“ (CHYTRÝ & ROTREKLOVÁ 2022). Kurzy považoval aj za spoločenskú udalosť: „Při této příležitosti se pravidelně scházejí přátelé, kteří se třeba celý rok nevidí“ (GRULICH 2012) (Obr. 3). Zúčastnil sa aj na Floristickom kurze ČBS a SBS v roku 2012 v Zlatých Moravciach, v meste, v ktorom som v roku 1967 zmaturoval (Obr. 4). Podľa pripraveného plánu viedol exkurziu na trase Velčice – Ladice (Grulich in ELIÁŠ jun. 2018, lokality 163–167; pri lokalite Velčice, vinohrady V od obce, má byť správne Z od obce). Túto trasu cez moju rodnú obec Velčice zámerne naplánoval môj syn a ponúkol ju doc. Grulichovi. Ten potvrdil mnoho mojich skorších floristických údajov z katastra (ELIÁŠ jun. 2018).

Doc. Grulich „Byl nejen výborný botanik, ale i dobrosrdečný člověk, charismatický společník a učitel“ (CHYTRÝ & ROTREKLOVÁ 2022). Moja spomienka na mikulovské obdobie jeho práce, osobitne na dve neobvyklé spoločné exkurzie „za drôtenými zátarasmi“ k populáciám *V. speciosum* na Novom Hrádku, ale aj na spoločné floristické kurzy ČBS a SBS na Slovensku, ako aj konferencie ČSBS organizované v Prahe, ilustruje a dopĺňa uvedené vlastnosti.

PodĎakovanie. Ďakujem kolegovi Dr. P. Mered'ovi ml. za poskytnutie fotografií doc. V. Grulicha počas floristických kurzov SBS a ČBS na juhozápadnom (Zlaté Moravce, 2012) a severovýchodnom Slovensku (Bardejov, 2018).

LITERATÚRA

- ČEŘOVSKÝ J., FERÁKOVÁ V., HOLUB J., MAGLOCKÝ Š. & PROCHÁZKA F. (eds) (1999): Červená kniha ohrožených a vzácných druhů rostlin a živočichů SR a ČR. 5. díl Vyšší rostliny. Příroda a.s., Bratislava, 456 pp.
- DOMIN K. (1935): Generis Verbasci specierum et hybridarum in Českoslovakia sponte crescentium enumeratio. Věstník Královské české společnosti nauk, Třída II, 1935/14: 1–22.
- DUDÁŠ M. (ed.) (2020): New floristic records from Central Europe 5 (reports 54–80). *Thaiszia – Journal of Botany*, 30/1: 103–114.
- ELIÁŠ P. (1981): Divozel úhladný – vzácný druh československé květeny. *Živa*, 29: 175.
- ELIÁŠ P. (1984): Kvantitativní analýza vybraných morfologických znaků slovenské populace divozela úhladného. *Biologie*, Bratislava, 39/1: 55–61.
- ELIÁŠ P. (1987): Critical rosette size for flowering in a „biennial“ plant species (*Verbascum speciosum* Schrader). In: PROCHÁZKA S. & HRADILÍK J. (eds): Regulation of plant integrity. *Acta Universitatis agriculturae, Series A*, 33 (1985): 435–444.
- ELIÁŠ P. (1988a): Divozel úhladný – divizna ozdobná. *Naše léčivé rostliny*, 25/3: 67–72.
- ELIÁŠ P. (1988b): Is the seed weight determined by plant size in *Verbascum speciosum*? *Preslia*, 60: 89–93.
- ELIÁŠ P. (1990): Biology of *Verbascum speciosum*, threatened species of the Czechoslovak flora. P. 16. In: MARHOLD K. (ed.): List of taxonomical projects concerning the Carpathian and Pannonian flora. Inst. Exp. Biol. and Ecol. of the CBES of the Slovak Acad. of Sci., Bratislava, and Slovak Botanical Society of the Slovak Acad. of Sci., Bratislava.
- ELIÁŠ P. jun. (ed.) (2018): Rostliny zaznamenané počas Floristického kurzu v Zlatých Moravciach. *Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti*, 40, Supplementum 1: 49–92.
- GRULICH V. (1986): Květena CHKO Podyjí. *Památky a příroda*, 11: 239–244.
- GRULICH V. (1987): *Slanomilné rostliny na jižní Moravě (katalog historických lokalit)*. Český svaz ochránců přírody et Regionální muzeum Mikulov. Břeclav, 76 pp.
- GRULICH V. (1997): Atlas rozšíření cévnatých rostlin Národního parku Podyjí/Thayatal. *Verbreitungsatlas der Gefäßpflanzen des Nationalparks Podyjí / Thayatal*. Masarykova univerzita, Brno, 297 pp.
- GRULICH V. (2011): Vymřelé a ohrožené druhy rostlin v České republice. *Životné prostredie*, 45/ 5: 244–248.
- GRULICH V. (2012): Red list of vascular plants of the Czech Republic: 3rd edition. *Preslia*, 84: 631–645.
- GRULICH V. (2012): Floristické kurzy – příležitost k setkávání botaniků. *Živa*, 4/2012: XC–XCI.
- GRULICH V. (2017): Červený seznam cévnatých rostlin ČR. In: GRULICH V. & CHOBOT K. (eds): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Cévnaté rostliny. *Příroda*, 35: 75–132.
- HEJNÝ S. & SLAVÍK B. (1992): Květena České republiky. Vol. 3. Academia, Praha, 544 pp.
- HOLUB J., PROCHÁZKA F. & ČEŘOVSKÝ J. (1979): Seznam vyhynulých, endemických a ohrožených taxonů vyšších rostlin květeny ČSR (1. verze). *Preslia*, 51: 213–237.
- HOLUB J., ŘEHOŘEK V. & SLAVÍK B. (1985): Zpráva o pracovní konferenci ČSBS 1983 – Chorologické problémy československé květeny. *Zprávy Československé botanické společnosti*, 20/ 1: 1–32.
- CHRTEK J. JUN., KAPLAN Z. & ŠTĚPÁNKOVÁ J. (in print): Květena České republiky. Vol. 9. Academia, Praha.
- CHYTRÝ M., KUČERA T., KOČÍ M., GRULICH V. & LUSTYK P. (eds) (2010): *Katalog biotopů České republiky*. 2. upr. a rozš. vyd. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 446 pp.
- CHYTRÝ M. et al. (2020): Červený seznam biotopů České republiky. *Příroda*, 41: 1–172.
- CHYTRÝ M. & ROTREKLOVÁ O. (2022): Vít Grulich (1956–2022) – botanik, učitel, ochránář, cestovatel a popularizátor. *Živa*, 6/2022: CLIII–CLV.
- ŘEPKA R. & GRULICH V. (2014): *Ostřice České republiky. Terénní obrazový průvodce*. Lesnická práce, s r.o., Brno, 208 pp.
- SLAVÍK B. (1997): Květena České republiky. Vol. 5. Academia, Praha, 568 pp.
- SLAVÍK B. (2000): Květena České republiky. Vol. 6. Academia, Praha, 770 pp.
- SLAVÍK B. & ŠTĚPÁNKOVÁ J. (2004): Květena České republiky. Vol. 7. Academia, Praha, 767 pp.
- ŠTĚPÁNKOVÁ J., CHRTEK J. JUN. & KAPLAN Z. (2010): Květena České republiky. Vol. 8. Academia, Praha, 712 pp.

PAVOL ELIÁŠ ST.

ul.gen Goliana 8, 917 02 Trnava, e-mail: pavol.elias149@gmail.com